

BÂB-ı SERASKERİ

(باب سرعسکری)

Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin en üst rütbedeki kumandanı olan seraskerin resmî makamı ve buranın âbidevî ana giriş kapısı.

□ TARİH. Serasker Kapısı olarak da anılan bu makama, önce, eskiden yeni-çeri ağalarının ikametgâhı olan Ağa Kapısı, 1252'de de (1836-37) Eski Saray tahsis edilmiştir. Seraskerlik ikametgâhı için ilk müstakil yapı Sultan Abdülaziz zamanında yaptırılmış olup bugün İstanbul Üniversitesi merkez binası olarak kullanılmaktadır.

Bâb-ı Seraskerî'nin kurulup teşkilâtlandırılmasından sonra sadrazamlar artık "serdâr-ı ekrem" unvanıyla askere kumanda etmeyi terketmişlerdir. Gerek barış gerekse savaş zamanlarında bütün askerî işler bu dairece yürütülmüş, serasker de Osmanlı kara kuvvetlerinin en büyük kumandanı olmuştur. 1835 yılından sonra rütbece şeyhülislâmlıkla, hat-ta zaman zaman sadrazamlıkla aynı seviyede tutulan seraskerliğin sadrazamlıkla birlikte aynı şahısta birleştiği de olmuştur.

Bâb-ı Seraskerî'nin bünyesinde zamanla bazı değişiklikler ve yenilikler yapılmıştır. Meselâ 1834'ten sonra kurulan redif* teşkilâtı Seraskerlik'e bağlanmış, 1837'de Serasker Kapısı'nda bir tercüme odası açılmıştır. Bâb-ı Seraskerî, Tanzimat'ın ilânından önce, nezâretlerin henüz kuruluş safhasında çoğu gayri müslimlerin nüfuslarına dair olan "nüfus jurnalleri" tanzimini de yürütmüştür. 1839'da Tanzimat'ın ilânından sonra Bâb-ı Seraskerî'nin önemi daha da artmış, hat-ta sadâretten sonra ikinci sırayı almıştır. Askerî alanda yapılan değişikliklere paralel olarak Serasker Kapısı'nda da yeni bürolar oluşturulmuş, doğrudan doğruya serasker paşaya bağlı olarak mektûbî, yoklama, jurnal, nizâmiye, muhabere, rûznâmçe ve vezne gibi kalemler teşkil edilmiştir. 1845 yılında zaptiye müşirliğinin kuruluşuna kadar İstanbul'da zâbıta işlerini de Seraskerlik yürütmüştür. II. Abdülhamid'in tahta çıktığı yıllarda Bâb-ı Seraskerî'de serasker paşanın maiyetinde bir müsteşar, bir mektupçu, bir nizâmiye muhasebecisi ile bir hassa muhasebecisi bulunmaktaydı. Bu kalemler zamanla ya genişletilerek bağımsız bir hale getirilmiş veya tamamen lağvedilmiştir. 1879'da Bâb-ı Seraskerî

Harbiye Nezâreti'ne dönüştürülmüşse de 1884'te tekrar eski şekline çevrilmiştir.

II. Meşrutiyet'in ilânı arefesinde Harbiye Nezâreti'nin kesin olarak kurulmasıyla bütün askerî işler bu nâzırlığa bağlanmış ve bu durum Cumhuriyet'in ilânına kadar devam etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA:

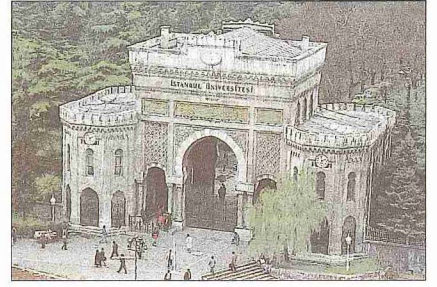
BA, HH, nr. 50.912, 51.034, 51.356, 51.533; Lutfî, Tarih, I, 192; Mecelle-i Umûr-ı Belediyeye, I, 926-933; Uzunçarşılı, Kapukulu Ocakları, I, 582, 672-674; Pakalın, I, 142; Karal, Osmanlı Tarihi, V, 151; VI, 115-116; VII, 141-142; VIII, 352-353; Halim Akyot, Türkiye'de Zâbıta, Ankara 1947, s. 70; Sertoğlu, Tarih Lügati, s. 311-312; B. Lewis, "Bâb-ı Ser'askeri", EI² (İng.), I, 838; a.m.f., "Bâb-ı Ser'askeri", İDMİ, III, 794.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

□ MİMARİ. Bugün İstanbul Üniversitesi merkez binasının giriş kapısı olan bu âbidevî kapı, güney (dış) tarafındaki yazıda belirtildiği üzere Dâire-i Umûr-ı Askeriyye girişi idi. Kesme köfeki taşı kaplamalı ve iki tarafından dendanlı kulelerle sınırlandırılmış olan üçlü bir giriş taki biçiminde inşa edilmiştir. Ortada geniş ve yüksek, hafif at nalı bir kemer ve iki yanında sütun demetlerine oturulmuş daha alçak ve dar iki kemer vardır. Yanlardaki kuleler iki katlı olup üst katlara girişler arka taraftaki kapılarla sağlanır. Dış cephede "T.C." harflerinin bulunduğu oval madalyonda daha önce Sultan Abdülaziz'in tuğrası bulunmaktaydı. Günümüzde ilâve edilmiş "İstanbul Üniversitesi" yazısının altında üçlü bir düzenleme ile Şefik Bey hattı, celîsülüs kitâbe bulunur. Ortasında diğerlerine göre daha irice "Dâire-i Umûr-ı Askeriyye" yazısı, bunun sağında Fetih süresinin birinci âyeti (انفتحالك فتحا مينا) "Biz sana apaçık bir fetih yolu açtık"), solunda ise aynı sürenin üçüncü âyeti (وبصرالله نصر عزيزا) "Seni kıymetli bir zaferle destekledik") yazılıdır. Altında ise Şefik Bey'in imzası ile 1282 (1865) tarihi yer alır.

Yeşil zemin üzerine altın varakla yazılmış bu kitâbe düzeni kapının iç tarafında da yer almakta, ancak burada Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin hattıy-

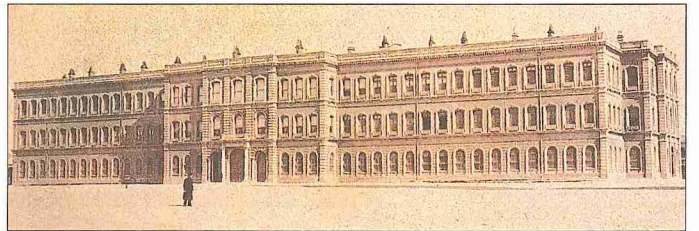
Bâb-ı Seraskerî'nin cümle kapısı - Beyazıt / İstanbul

la tarih beyti, "Askere Nûzhet kulu tebşîr eder târîhini / Lutf-i Şâh Abdülaziz açtı der-i nasr-ı azîz" olan manzume bulunmaktadır. Bu âbidevî kapının iki yanında ve eşit uzaklıkta iki de köşk yer almaktadır. Bunlardan batıdaki köşk, eskiden rektörlük ve senato binası olan, günümüzde ise Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü olarak hizmet veren Binîş Dairesi, bunun karşılığında yer alan doğudaki ise Şehzadeler Dairesi idi. İkişer katlı ve üst katları itibarıyla revaklı girişlerle eyvanlı-köşe odalı eski Türk sivil mimarisine ait plan düzenini tekrarlayan bu köşkerin bahçe tarafında mermer basamaklar ortasında binîş platformları dikkati çeker.

Türk neo-klasik mimarisinde geniş yer bulan iç süslemelerde de varak yaldız kullanılmış ve özellikle orta tavanlarda manzara resimleri yer almıştır. Bugün mevcut avizelerin bir kısmı da o dönemden kalmadır.

Bâb-ı Seraskerî olarak tanınan bütün bu yapılar, Seraskerlik Dairesi'nin Sultan Abdülaziz zamanında neo-rönesans üslûbunda yapılmış ana binasının girişini meydana getirmektedir. Mühendishâne'den yetişme Ali Paşa tarafından yapılan ve bina eminliğini Altunizâde İsmail Zühdü Paşa'nın yürüttüğü bu büyük binanın girişindeki âbidevî kapı ve yan köşkerin mimarı olarak da Fransız asıllı Bourgeois'nın adı geçmektedir. Nitekim İstanbul Arkeoloji müzelerinin ilk

Bâb-ı
Seraskerî'nin
(Harbiye
Nezâreti)
XIX. yüzyıl
sonuna ait
bir fotoğrafı
(İÜ Ktp.,
Albüm, nr. 90.475)

müdürlerinden Dr. A. Dethier'nin yazılarında mimarının Bourgeois olduğu belirtilir. Neo-Klasik-Mağrib üslupları karışımı karma (eklektik) bir dış görünüşe sahip olan bu kapı ve köşk kompozisyonu, yan köşkların planı ve düzeni açısından klasik ve klasik öncesi Türk mimarisinin izlerini taşımaları bakımından ayrıca dikkat çekicidir. Bu dönemlerde Batı etkilerini dış mimaride en çok gösteren yapılardan Dolmabahçe Sarayı'nda ve özellikle harem bölümünde de böyle bir durumla karşılaşmaktadır.

Fatih'in İstanbul'da yaptırdığı Saray-ı Atık'ın (Eski Saray) arazisinde bulunan Seraskerlik Dairesi'nin ilk çekirdeği, II. Sultan Mahmud'un 1251'de (1836) Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin yönettiği bir kışla inşa ettirmesiyle ilgilidir. Sarayın kalıntıları bu maksatla yıkılmıştır. Bugün üniversite bahçesinin Süleymaniye Camii tarafına bakan kuzey kısmında, Beyazıt Meydanı'na açılan kapının genel hatlarını taşıyan, fakat daha sade ve ampir üslûba yakın bir âbidevî kapı daha vardır. Orta kısmında dik bir rampa ile iç kısma geçilen bu kapının üstünde, eskiden Sarı Kışla adıyla bilinen ve bir zamanlar Yüksek Öğretmen Okulu ile Halkevi Talebe Yurdu'nun barındığı iki katlı geniş kışla binası vardı. Bina tamamen yıkılmış olmakla birlikte Süleymaniye yönündeki kapı bakıma muhtaç durumda ayakta. Kuruluşu Sultan II. Mahmud devrine inen ilk Bâb-ı Seraskerî'nin bu kuzeydeki âbidevî kapı olduğunu düşünmek için yeterli bilgi olmasına rağmen üzerinde hiçbir kitâbe veya tuğra tesbit edilememiştir. Beyazıt Meydanı'ndaki âbidevî kapı ile gerideki üç katlı Seraskerlik binası arasındaki alan, eski resim ve kartpostallarda da görüldüğü gibi tâlim alanı olduğundan ağaçsızdı. Ağaçlandırma Dârülfünun emini olduğu yıllarda İsmayıl Hakkı Bey (Baltacıoğlu) tarafından başlatılmıştır. Bâb-ı Seraskerî 1988 yılında dış cepeleri temizlenerek onarım geçirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA:

Semavi Eyice, "İstanbul Arkeoloji Müzelerinin İlk Müdürlerinden Dr. Ph. Anton Dethier Hakkında Notlar", *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı*, İstanbul 1960, s. 47; Oktay Aslanapa, "İstanbul Dârülfünun ve Üniversite Binaları Tarihçesi", *İstanbul Üniversitesi*, İstanbul 1983, I, 38-47; a.m.f., "İstanbul Dârülfünun ve Üniversite Binaları Tarihçesi", *İstanbul Üniversitesi Bülteni*, sy. 13, İstanbul 1980, s. 32-37; Nurhan Atasoy, *Üniversite Giriş Kapısı İçin Rapor*, İstanbul 1989; Cahit Kayra, *İstanbul: Mekânlar ve Zamanlar*, İstanbul 1990, s. 61-62; Hamid Küçükbatır, "Altunizâde, İsmâil Zühdi Paşa", *DİA*, II, 545.

ARA ALTUN

BABA

(bk. ANA BABA).

BABA

Bazı mutasavvıflara,
tarikat şeyhleriyle halifelerine veya
mezcuplara verilen bir unvan.

Sevgi, saygı, fedakârlık ve himaye gibi ahlâkî esaslar üzerine kurulan baba-evlât münasebeti, çok eski zamanlardan beri din önderleriyle onlara tâbi olan kişiler arasında bulunması gereken iyi ilişkiler için örnek alınmıştır. Tevrat'ta Hz. Âdem, Hz. Şit, Hz. İbrâhim ve Hz. İshak gibi peygamberlerden "baba" diye söz edilmiş, bu anlayış Hristiyanlık'ta da devam etmiştir.

Hz. Muhammed'in kendi öz çocukları dışında hiçbir kimsenin babası olmadığını ifade eden âyeti (el-Ahzâb 33/40) tefsir âlimleri genellikle evlât edinme yasağıyla açıklamışlar, Hz. Peygamber'le kendi sulbünden gelmeyen herhangi bir kimse arasında aile hukuku bakımından özel hükümler doğuracak şekilde bir babalık-evlâtlık münasebetinin söz konusu olamayacağını belirtmişlerdir. Zemahşerî'nin işaret ettiği üzere peygamberler ümmetlerine gösterdikleri sevgi, şefkat ve samimiyet bakımından onların babaları yerinde oldukları gibi ümmet fertleri de peygamberlerine gösterdikleri saygı ve bağlılık açısından onların evlâdı durumundadırlar (bk. *el-Keşşâf*, III, 264). Nitekim Kur'ân-ı Kerîm Hz. Peygamber'in hanımlarından "müminlerin anneleri" (el-Ahzâb 33/6) diye söz etmekte, bir hadiste de Hz. Peygamber'in ümmetinin babası mevkiinde bulunduğu belirtilmektedir (bk. İbn Mâce, "Tahâret", 16; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 4; Nesâî, "Tahâret", 35). İslâm âlimlerine göre bu nevi naslarda müminlerin Hz. Peygamber'i ve onun eşlerini kendi baba ve anneleri gibi saygıdeğer bilerek onlara hürmet duyguları beslemeleri, kendilerini saygısızlık göstermekten veya onları saygısız ifadelerle anmaktan kaçınmaları gerektiği anlatılmak istenmiştir.

İslâm'ın ilk asırlarında din âlimlerine, âbid, zâhid ve mürsidlere baba unvanı verildiğine dair bir bilgiye sahip değiliz. X. yüzyıldan itibaren çeşitli tesir ve sebeplerle bazı mezcuplarla münzevi sûfilerle bab veya baba unvanının verilmeye başlandığı görülmektedir. Hücvîrî *Keşfü'l-mahcûb*'da Ferganalı Bab Amr adlı

bir sûfiden bahsederken bu bölgede büyük şeyhlere ve dervişlere bab unvanının verildiğini söyler. Baba Kûhî (ö. 442/1050) ile Baba Tâhir-i Uryân da (ö. 447/1055) bu unvanla meşhur olan sûfilerdendir. XI. yüzyıldan itibaren baba unvanı, başta İran ve Azerbaycan olmak üzere İslâm ülkelerinde yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmış, halk çoğunluğunun mutasavvıflara mânevî koruyucu, ermiş ve baba nazarıyla bakması bu unvanın yaygınlaşmasını kolaylaştırmıştır.

Baba unvanı XII. yüzyılda Türkistan'da *hâcegân** yolunu tutan sûfilerle Yesevî dervişleri arasında da ilgi görmeye başladı. Menkıbelerde Ahmed Yesevî'nin mürsidi olarak adı geçen Arslan Baba ile Ahmed Yesevî'nin halifelerinden Zengi Baba ve Maçın Baba bu unvanla tanınırlar. Ata ile baba kelimeleri aynı anlamı taşıdığından Yesevî dervişlerine önceleri ata denirdi. Bir ara bunlara hem baba hem de ata unvanı verildi. Nitekim Zengi Baba aynı zamanda Zengi Ata diye bilinir. Ali Şîr Nevâî, *Nesâyimü'l-mehabbe* adlı eserinde baba unvanıyla anılan Türkistan sûfilerinin bir kısmından bahsetmektedir.

Baba kelimesi Anadolu'nun fethinden önce yaygın bir biçimde kullanılmakta idi. Baba Tâhir, Baba Hacı, Baba Efda-lüddîn-i Kâşî, Baba Rûkn-i İsfahânî, Baba Kûhî-i Şîrâzî, Baba Tevekkülî ve Baba Sevdâî bu unvanla meşhur oldular. Selçuklu Hükümdarı Tuğrul Bey (ö. 455/1063) Hemedan'a geldiğinde Baba Tâhir ve Baba Câfer adlı iki sûfî ile tanışmış, nasihatlarını dinleyerek hayır dualarını almıştı. Baba unvanıyla tanınan pek çok şeyh, halife, derviş ve meczup vardır. Baba Ali Hoşmerdân, Baba Kemâl-i Hocendî, Baba Kanber-i Velî, Baba Hacı Mahmud, Sâmit Şeyh Ali Baba, Baba Bîk Esedâbâdî, Baba Çomaklı, Baba Ferec, Baba Şadân, Baba Mahmûd-i Tûsî, Baba Heten, Baba Süngü, Baba Ni'metül-lâh-ı Nahcuvânî Baba Semmâsî bu unvanla tanınan mutasavvıflardandır.

Baba kelimesi Şîî ve Sünnî tasavvuf çevrelerinde ortaklaşa kullanılan bir unvandır. Bundan dolayı bir mutasavvıfa baba denilmesi onun Sünnî veya Şîî olduğunu göstermeye yetmez. Çünkü Kalendarîyye, Haydariyye ve Bektâşîyye gibi Şîî meşrepli tarikatlara mensup şeyhlerle onların halife ve dervişlerine baba denildiği gibi Çiştîyye, Kübreviyye ve Nakşibendiyye gibi Sünnî tarikatlara mensup bazı şeyhlere de bu unvan verilmiştir. Meselâ Nakşibendiyye'nin kurucusu